

Co EXIST

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ / Σ. ΤΣΙΡΚΑΣ

ΣΤΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΙΚΟΥ

Α΄

Πέμπτη, 11 Αυγούστου 1955

Οι Περιστάσεις της Καβαφικής Ποίησης ήτοι Ο Καβάφης χωρίς μεταφυσική.

Δούλεψα (ψάχνοντας, διαβάζοντας) το απόγεμα από τις 4.30 ίσαμε τις 7. Από τις 8.30-12.30 το βράδυ. Χθες, προχθές, αντιπροχθές τ' απογέματα από τις 4.30 ίσαμε τις 7.30 και πολλές άλλες μέρες πριν.

Παρασκευή, 12 Αυγούστου 1955

Διάβασα από τις 8 το βράδυ –με διακοπές– ίσαμε τις 12. Προσπάθησα να βρω τίποτα στοιχεία στον Γκίκα.² Τίποτα. Ξαναδιάβασα Περίδη:³ Ανακαλύπτω πως τα «Τείχη» (λέει) είχαν τυπωθεί σε δίφυλλο με μετάφραση του John⁴ στα 1896 –δεν θυμάμαι τέτοιο πράμα στο φ. Αναστασιάδη.⁵ Επίσης δεν θυμάμαι το σχόλιο (αγγλικά) σε μια κριτική βιβλίων. Να χάθηκαν από τον φάκελο;

Σάββατο, 13 Αυγούστου 1955

Δούλεψα από τις 7 μ.μ. ίσαμε τις 12.45 με μια μικρή διακοπή. Διάβασα, έψαξα. Ξαναδιάβασα Νικολαρεΐζη⁶ που πραγματικά τον βρίσκω καλόν. Επίσης τα «Γραμματολογικά» του Άγρα.⁷

Άρχισα το γράψιμο! Μα άρχισα κακά. Πήρα τον τόνο ειρωνικά. Πρέπει να σκεφτώ πώς θ' αρχίσω. Και πώς θα ετοφάρω⁸ το κείμενο. Στοιχεία έχω πολλά. Ύφος όμως πλαδαρό, δημοσιογραφικό. Άντε μπακαλούμ!⁹

Κυριακή, 14 Αυγούστου 1955

Σήμερα τίποτα! Δούλεψα λίγο το πρωί, κουράστηκα, κοιμήθηκα. Ξύπνησα, έφαγα, ξανακοιμήθηκα ίσαμε τις 7! Μετά πήγαμε στου Μένη,¹⁰ συζήτηση με όλα τα θέματα για τις «περιστάσεις» της καθαφικής ποίησης. Κουράστηκα να μιλώ. Επιστρέφοντας μεσάνυχτα, ξαναδιάβασα τη μελέτη του Παπαϊωάννου.¹¹ Κλονίζομαι. Ίσως αυτά που έχω να πω να χρειάζονται ακόμη μεγαλύτερη επεξεργασία. Ίσως να μην είναι για τα κότσια μου η κριτική-αισθητική μελέτη. Χρειάζεται κόπος, μελέτη, μεγάλη προσπάθεια και καιρός. Μα πού, πώς;

Δευτέρα, 15 Αυγούστου 1955

Τίποτα. Επέστρεψα αργά από τις δουλειές μου, κουρασμένος, μιλούσα πολλές ώρες, και άκεφος. Μόλις μπόρεσα να κάνω μια παραβολή των συγγραφέων του 1890 (*Eighteen Nineties* του Holbrook Jackson¹²) με τον κατάλογο της βιβλιοθήκης του Καβάφη. Αν δεν γράψω μια σύντομη, ξερή μελέτη που να τελειώσει σ' ένα-δυο μήνες, δεν θα τελειώσω ποτέ!

Τρίτη, 16 Αυγούστου 1955

Έγραψα σήμερα τις 5 ή 6 σελίδες, τις πρώτες από την Εισαγωγή. Είναι πλαδαρό το ύφος, άκομψο, άχαρο. Εριστικό. Όμως θα σιάξει. Είναι και πομπώδικο. Θέλει προσοχή. Δούλεψα από τις 4 ίσαμε τις 8 και από τις 10.30 ίσαμε τη 1 π.μ.

Τετάρτη, 17 Αυγούστου 1955

Τελείωσα την Εισαγωγή. 9 σελίδες το όλον. Βλέπω έτοιμο μέσα στο μυαλό μου το πρώτο κεφάλαιο: Πότε γράφτηκαν οι «Θερμοπύλες»; Δούλεψα από τις 3.30 ίσαμε τις 9 με διακοπές. Κατόπι πήγαμε σινεμά! Σήμερα έγραψα του Μ.Μ. Παπαϊωάννου για τούτη τη μελέτη.

Πέμπτη, 18 Αυγούστου 1955

Έγραψα 4 σελίδες από το πρώτο κεφάλαιο, χωρίς ακόμα ν' αρχίσω να εξετάζω πότε γράφτηκαν οι «Θερμοπύλες»! Η τελευταία σελίδα (13) θέλει ξαναπίσιμο πολύ προσεκτικό. Δούλεψα συνέχεια από τις 4 μέχρι τα μεσάνυχτα. Δεν μπορώ άλλο. [...]

Σάββατο, 20 Αυγούστου 1955

Σήμερα τίποτα σχεδόν. Κάτι μικροσημειώσεις. Κι αύριο πάλι τίποτα!

Ξαναδιάβασα βιαστικά τις 15 σελίδες που έγραψα ίσαμε σήμερα. Σημείωσα να περικόψω σχεδόν τις μισές. Όλες οι επιθέσεις μου στους «κριτικούς» (όσες χρειάζονται) να μπουν –την κατάλληλη στιγμή– με αστερίσκο σαν υποσημειώσεις και –αν είναι δυνατό– δίχως σχόλια. [...]

Τετάρτη, 24 Αυγούστου 1955

Δούλεψα από τις 3.30 ίσαμε τις 8.30. Έγραψα σελίδα 24, 25, 26 (μέρος). Τρομερά αποκαρδιωμένος από το άνοστο και πλαδαρό γράψιμό μου. Κάθε φορά που διαβάζω Μαλάνο με το κομψό του γράψιμο, χάνω το κουράγιο μου. Το βράδυ σινεμά: Fernandel, *Le mouton à cinq pattes*. Βαρέθηκα.

Πέμπτη, 25 Αυγούστου 1955

Το πρωί στο γραφείο μερικές σοβαρές σημειώσεις –ύστερα που σκέφτηκα καλά όσα γράφει ο Μαλάνος. Όλη η πονηρή τακτική του Κ. –η δουλειά του υπαγορεύεται από το φόβο του *déclassement*. Τα περί κοινων. λογοκρισίας για το βίτσιο του είναι υπερβολικά. Τότε ολόκληρη η Αλεξ. ήταν ένα μπορντέλο. Θα ρωτήσω και σύγχρονους να μου πούνε. Στον *Ταχυδρόμο* από τις 5-7. Καλά πράματα για Κ. Σαλβ. Κατόπι σπíti από τις 7.30-12.30 με διακοπή. Έγραψα σελίδες 27-32. Πολύ βιαστικά. Θέλουν όλα προσεκτικό, κεφάλαιο δούλεμα, ξαναχύσιμο.

Παρασκευή, 26 Αυγούστου 1955

Τίποτα σήμερα. Διάβασα, σκέφτηκα. Με βασανίζει η φόρμα του βιβλίου. Για να γίνει βιβλίο θέλει καιρός, υπομονετική δουλειά, καλό γράψιμο. Να τα συμμαζέψω όλα σε μια σύντομη μελέτη όπου χωρίς εξηγήσεις και πολλές υποσημειώσεις θα τα λέω; Μα τότε θα πείθει;

Σάββατο, 27 Αυγούστου 1955

Δεν έγραψα καθόλου και σήμερα. Στον *Ταχυδρόμο* από τις 6.30-8.30 βρίσκω πράματα. Καμιά αμφιβολία. Ο Εφιάλτης είναι ο Κ. Μ. Σαλβάγος.

Ο Μαγκανάρης¹³ είπε πως του είπε ο Παπουτσάκης¹⁴: Υπάρχουν στοιχεία στα χέρια του Σεγκόπουλου¹⁵ που άμα γίνουν μια μέρα γνωστά θα βγούνε σκάρτα όσα έγραψαν οι κριτικοί του Καβάφη (εννοούσε τον Μαλάνο). [...]

Δευτέρα, 29 Αυγούστου 1955

Γράμμα του Μ.Μ. Παπαϊωάννου για τον Καβάφη. Απάντησή μου βρίσκεται στα χαρτιά μου, 10 σελίδες, μου έφαγε όλο το πρωινό.¹⁶

Στον *Ταχυδρόμο* από τις 4.30 ίσαμε 6.30. Έρευνα στους τόμους 1885 και 1899. Κουράστηκα πολύ. Δεν θα γράψω σήμερα.

Resumé: Η πάλη ανάμεσα στο εμπορομεσιτικό κεφάλαιο και το χρηματιστικό ξένο κεφάλαιο.

[...]

Τετάρτη, 31 Αυγούστου 1955

[...] Γράμμα από τον Βουρνά.¹⁷ Διαφωνεί στο περί παρακμής και ζητά εξηγήσεις. Στο άρθρο του επίσης καλά και λαθεμένα σημεία. Ο Αυγέρης, λέει, διαφωνεί με το σχήμα μου. Ο Ιμβριώτης, ο Κορδάτος και ο Παπαϊωάννου συμφωνούν. Ο Μαλάνος του έγραψε. Θα ήθελα, λέει, να το είχα γράψει εγώ.

Πέμπτη, 1 Σεπτεμβρίου 1955

Χθες δεν δούλεψα καθόλου. Σήμερα στον *Ταχυδρόμο* από τις 4.15 ίσαμε τις επτάμιση. Che fece... ο Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ΄;

Διάφορα στοιχεία. Τα παράθυρα σε σχέση με το θάνατο της μητέρας του και τη μόνωσή του; Φοβάται ν' ανοίξει τα παράθυρα για να μη δει την πραγματικότητα. Τις μέρες του πένθους τριγυρνά μέσα στο σπίτι ή αργότερα, λ.χ. διαβάζοντας τον Gide, θυμάται.

Παρασκευή, 2 Σεπτεμβρίου 1955

Ο ίδιος ο Καβάφης *τράβηξε μια γραμμή και τα χώρισε. Προ του 1911.*

Στον *Ταχυδρόμο* από τις 4.15 ίσαμε 7.30 με διακοπές.

Σάββατο, 3 Σεπτεμβρίου 1955

Επιχείρησα να γράψω του Βουρνά μα με διακόψανε στο Γραφείο. Τη Δευτέρα πια.

Μεγάλη συνομιλία με το Μαλάνο για τη χτεσινή συνάντηση με Γνευτό.¹⁸ Αμφισβητεί το 1889 σαν έτος εισόδου του Κ. στην Κυβ. Υπηρ.¹⁹ Νομίζω πως έχει λάθος.²⁰

Απόρησε όταν του είπα πως ο *Λωτός* δεν αναφέρεται στη Βιβλιογραφία Κατσιμίπαλη. Ήθελε να πάω αμέσως στην Αλεξ. Βιβλιοθήκη.

Το απόγεμα από τις 5 ίσαμε 8.30 *Ταχυδρόμος*. Και το βράδυ μια ωρίτσα σκαλίσματα κ.λπ.

Παρατήρησα πως στα διαβάσματά μου σημειώνω πράγματα και κατόπι τα ξεχνώ ολότελα. Δεν φτάνουν οι μπελάδες με το σαχλό γράψιμο, έχω και τούτο το δαίμονα τώρα, της μνήμης.

Κυριακή, 4 Σεπτεμβρίου 1955

Κυριακή. Πήρα benzedrine. Εργάστηκα από τις 9 το πρωί ίσαμε τη 1.30 μετά τα μεσάνυχτα! Δηλαδή 16½ ώρες συνέχεια! Αποτέλεσμα πενιχρό. Δεν άξιζε τον κόπο.

Έφτασα στη σελίδα 60. Μόλις ξώφλησα με τους «Κτίστες». Στο μεταξύ έπιασα μερικά σημεία Κοινοτικά και οικονομικά –αιγυπτιακά. Τι θα γίνει όμως; Ιστορία θα γράψω ή μελέτη αισθητικής;

[...]

Πέμπτη, 8 Σεπτεμβρίου 1955

[...] Τίποτα σήμερα! Μόνο το βράδυ διάβασα καμιά 20ριά σελίδες από την αρχή του χειρόγραφου.

Α! Ξέχασα. Σήμερα το πρωί έλαβα από το Μαλάνο απόσπασμα από τα Καβαφικά του Τετράδια, που φρούδικά αποδείχνει ότι ο Καβ. ήταν παθητικός ομοφυλόφιλος.

[...]

Δευτέρα, 12 Σεπτεμβρίου 1955

Το πρωί, στο γραφείο, δυο σελίδες σκέψεις για την πειστική αξία της ερμηνείας στο «Θερμοπούλες».

Τ' απόγεμα σπίτι από τις 4 ίσαμε τις 7.30, μερικές σκέψεις του Αυγέρη για το σύμβολο. Διάβασα κι έκανα μερικές διορθώσεις στο χειρόγραφο. Πότε όμως θα ξαναπιάσω για να το προχωρήσω;

Τη νύχτα ξαναδιάβασα το βιβλίο του Φιλιππίδη.²¹ Αυτό είναι! Πώς όμως θα βγάλω το απόσταγμα του;

[...]

Πέμπτη, 15 Σεπτεμβρίου 1955

Στη Λαϊκή Βιβλιοθήκη από τις 4 ίσαμε τις 6. Κατόπι στις κας Ζελίτα.²² Διάβασα το τετράδιό της. Είδα τα χειρόγραφα του Καβάφη ξανά. [...]

Διάβασα το βιβλίο του Αλιθέρη.²³ Γραμμένο με νεύρο. Αλλά πόσα λάθη.

Γράμματα από Παπαϊωάννου και Βουρνά.

[...]

Τρίτη, 20 Σεπτεμβρίου 1955

Διάβασα το Γιάγκο Πιερίδη²⁴ και τον Σαρεγιάννη (Το δράμα στην ποίηση του Καβάφη²⁵). Βρήκα μερικά χρήσιμα πράγματα για motto. Έτσι δένεται πιο καλά. Μα τότε θα ξαναπιάσω τη συνέχεια;

Τετάρτη, 21 Σεπτεμβρίου 1955

Από τις 4.30 ίσαμε τις 6 στη Λαϊκή Βιβλιοθήκη. Βρήκα όλη την εξήγηση του Che fece... (Ιωακείμ Γ').

Από τις 7 ίσαμε τις 2.45 μετά τα μεσάνυχτα έγραψα ίσαμε τη σελίδα 75. Τα τρία κλειδιά. Χρειάζεται προσοχή πολλή κι επεξεργασία μεγάλη. Φρονιμάδα, ζύγισμα κάθε νέας ιδέας, κάθε πρότασης τολμηρής. Εκείνοι οι καθρέφτες παρατραβούν. Γιάννη, προσοχή.

Πέμπτη, 22 Σεπτεμβρίου 1955

Από τις 4 τ' απόγεμα ίσαμε τις 11.30 δούλεψα διορθώνοντας, προσθέτοντας, αφαιρώντας, χαλαρώνοντας τις υπερβολές, όσα έγραψα χτες για τα τρία κλειδιά. Είναι ακόμα ισχνό και πολύ σχηματικό. Δεν μπορώ όμως να κάνω περισσότερα.

Ξαναδιάβασα το Σεφέρη, τον Bowra, το Δάλλα.²⁶

Αύριο;

Παρασκευή, 23 Σεπτεμβρίου 1955

Στη Λαϊκή Βιβλιοθήκη από τις 4.30 ίσαμε τις 5.30. Ημερ. 1899 (Φωνή από τη θάλασσα, Τάκιτος...). [...]

Το βράδυ διάβασα Σαρεγιάννη –αναμνήσεις από τον Καβάφη. Πάλι ο μύθος περί Βικτωριανού πουριτανισμού.

Στην *Καθημερινή* που μούστειλε ο Μαλάνος σχόλιο: Βάρβαροι πριν 10 χρόνια από Σπένγκλερ.²⁷ Τι θέλει ο Σπένγκλερ; Ο Καβάφης δεν κάνει φιλοσοφία. Μιλά με γεγονότα συγκεκριμένα: Βάρβαροι=Αραμπής.²⁸ Γι' αυτό κι η conclusion που σοκάρει τον Bowra.

[...]

Τετάρτη, 28 Σεπτεμβρίου 1955

Διάβασα όλο το City.²⁹ Αυτό είναι. Βρήκα αρκετά. Θέλει όμως ξανά διάβασμα και προσεκτική μελέτη. Μπορούν να βρεθούν όχι μόνο εκφράσεις αλλά και πολλές ιδέες που πήρε ο Καβ. από τον Thomson.

Ξανακοίταξα λιγάκι και τη μελέτη. Πρέπει κάπου να προσθέσω πως η κα Λιάτση μου είπε πως ο άντρας της είχε χειρόγραφα του Καβ. μα τα έκαψε η υπηρέτριά της όταν πέθανε ο Λιάτσης.³⁰

[...]

Πέμπτη, 13 Οκτωβρίου 1955

Από τις 4 τ' απόγεμα ίσαμε τις 1.30 μεσάνυχτα, αντέγραφα το Che fece...

Τελείωσε.

Τίτλος: Οι περιστάσεις του μεγάλου Όχι.

[...]

Τετάρτη, 19 Οκτωβρίου 1955

Γράμμα του Μαλάνου: Πολύ ενδιαφέρουσα εργασία. Συγχαίρω. Του έγραψα. Συζήτηση.

[...]

Πέμπτη, 17 Νοεμβρίου 1955

Σκέψεις για την ποίηση του Καβ. στο γραφείο.

Το βράδυ από τις 7 ίσαμε τις 12. Τελειώνω αποδελτίωση *Ελλην. Διάκοσμου*. Ξαναδιάβασα τα πρώτα κεφάλαια που έγραψα. Διάβασα λίγο Μιχαλέτο³¹ και αηδίασα.

Βρίσκομαι σε δίλημμα: Να ξαναπιάσω απ' την αρχή καθαρογράφοντας ή να συνεχίσω το γράψιμο και μετά να πιάσω από την αρχή;

[...]

Τετάρτη, 30 Νοεμβρίου 1955

Ύστερα από μια τηλεφ. συνομιλία με το Μαλάνο, τ' αποφάσισα ξαφνικά και πήγα στο σπίτι του Σεγκόπουλου. Έμεινα από τις 6.40 ίσα με τις 7.40. Του εξήγησα πως άρχισα τη δουλειά το καλοκαίρι και κείνος έλειπε. Ίσως, είπα, και να μην ήθελε να με βοηθήσει. Διαμαρτυρήθηκε. Έκανε ένα μακρύ μονόλογο, για τα χαρτιά (που δεν ήθελε να δημοσιευτούν) που του έκλεψε ο Περίδης. Του κατακράτησε, λέει, και βιβλία. Αλλά, λέει, τώρα θα βγει μια καλή, η καλύτερη, εργασία, του Παπουτσάκη. Σ' ερωτήσεις μου αναγκάστηκε να ομολογήσει πως ο Παπ. έπαιρνε σημειώσεις όταν μιλούσε ο Καβάφης, ότι τον έσκασε το Σεγκ. με τις αναβολές, πως *τώρα* μόνο βάλθηκε να γράφει τα σχόλια, πως το βιβλίο σίγουρα θα βγει αυτή τη φορά σε 2-3 μήνες. Θάναι σχόλια που θα κατατοπίζουν στην εποχή και τα ιστορικά ή φανταστικά πρόσωπα των ποιημάτων του. Ότι για τον Παπουτσάκη τσακώθηκε με τόσο κόσμο, που λέγαν πως δεν επιτρέπει τη δημοσίευση μετάφρασης στα γαλλικά. Πως δεν θα έχει εισαγωγή παρά μόνο βιογραφικά στοιχεία. Πως ο Παπανούτσος ήθελε να γράψει στην έκδοση Ίκαρου κι ο Σεγκόπουλος του είπε καλύτερα να μιλήσει γυμνός, ο ίδιος ο ποιητής.

Του είπα τι χρειάζομαι: Πότε μπήκε στην Irrigation, γιατί έχω την εντύπωση πως ο Περίδης κάνει λάθος. Μου απάντησε πως όχι, μάλλον σωστά το λέει. Το γύρισε αμέσως, λέγοντας πως τώρα είναι άνω-κάτω τα χαρτιά, θα τα ταχτοποιήσει και θα με καλέσει, θα με βοηθήσει. Θα μου δώσει γράμματα στ' αγγλικά από τ' αδελφια του Πέτρου (Λονδίνο) ανέκδοτα κ.λπ. Το δεύτερο ερώτημα: Πότε απέκτησε την ελλ. ιθαγένεια. Μου απάντησε αόριστα... Τότε λέει δεν είχαν διαβατήρια κ.λπ. Του εξήγησα γιατί έχει σημασία η ημερομηνία (ελληνικότητα). Μου είπε: Να βάλω τάξη και μετά τον Ιανουάριο θα σας βοηθήσω. Γύρισε η κουβέντα για την οικονομική κατάσταση του πατέρα. Η μάνα, λέει, εξακολουθούσε το μεγάλο τραίνο (αμάξι με δυο άλογα, σαΐση κ.λπ.) πουλώντας διαμαντικά. – Και από την αποζημίωση από την πυρκαγιά. – Α, είπε, είχε πάρει και αποζημίωση; Ο ζωγράφος είναι ο Αλέξανδρος (κατά τα λόγια του Καβ. στον Σεγκόπ.). Τον υπεραγαπούσε. *Μαζί πήγανε στην Αθήνα το 1903* (ο Περίδης λέει: τον πρόφτασε ζωντανό).³²

Ύστερα με ύφος εξομολογητικό άρχισε να μου λέει πως ο Καβάφης δεν έκανε καμιά δουλειά. Ήταν το χαδεμένο παιδί της μητέρας του και των αδελφών του. Τον εθαύμαζαν. Μετά που πέθανε η μητέρα του εργάστηκε. – Προσέξτε, του είπα, η μητέρα του πέθανε στις 4 Φεβρ. 1899 και ο Περίδης διατείνεται πως μπήκε στις Αρδεύσεις στα 1889, δέκα χρόνια νωρίτερα. – Α, όχι, μου λέει, εργάστηκε μετά το θάνατο της μητέρας του. Δηλαδή διόρθωσε τα ραπόρτα των εγγλέζων. Πήγαινε στις 10 κ.λπ. Εγώ τον θυμάμαι από παιδάκι. Τον έβρισκα στο γραφείο πάνω από του [δυσανάγνωστο]. – Αυτό το σπίτι, του λέω, χτίστηκε κατά το 1901. – Βλέπετε;, μου λέει. – Ίσως να ήταν αλλού τα γραφεία, του λέω. Έμεινε έτσι το πράμα. Μου επανέλαβε *μετά* τον Ιανουάριο. Για το Μαλάνο είπα: Τι θα έδινε να μην είχε γράψει τα βιβλία του. Εμένα, λέει, μου το ομολόγησε ένα βράδυ. Βέβαια, λέει, είδε σωστά πολλά πράματα...

Φεύγοντας μου είπε ευχαριστώ. Του είπα εγώ σας ευχαριστώ και να με συγχωρείτε πάλι...

Είναι ένας κακομοίρης. Στιγμές πανικοβάλλεται. Δεν ξέρει αν αυτό που του λες ή του ζητάς τον συμφέρει ή όχι. Είπε καθαρά πως υπάρχουν χαρτιά που δεν θέλει να δημοσιευθούν. Του είπα πως πρέπει να ιδρυθεί διεθνής Εταιρία φίλων του Καβάφη για να δημοσιέψει ολόκληρο το αρχείο του ποιητή.

Πέμπτη, 1 Δεκεμβρίου 1955

Νομίζω πως βρήκα στις φωτογραφίες Fiorillo το σπίτι που γεννήθηκε ο Καβάφης. 20 rue Chérif.³³ Απόψε από τις 8.30 ίσαμε τη 1.15. Έγραφα σελίδες 122-125. Τελείωσα με τον Αραμπή, βομβαρδισμό κ.λπ.

Λέω να γράψω ένα κεφάλαιο: Το σπίτι που γεννήθηκε. Χθες έμεινα πάλι αργά ελέγχοντας όσα γράφει ο Μ. Περίδης – λάθος η διόρθωση του 1872-82. Είναι βέβαιο πια πως ο Καβάφης έζησε από το 1872 ίσαμε το '77 στην Αγγλία.

[...]

Δευτέρα, 5 Δεκεμβρίου 1955

Πρέπει, πρέπει, πρέπει να μη χάνω καιρό. Τι περιμένω;

Να γράψω το κεφάλαιο: Το σπίτι της οδού Σερφί – και κατόπι αμέσως να γράψω το κεφάλαιο «Τείχη» (κοινωνική απομόνωσή του, μίσος των δευτεροκλασάτων) και «Πόλις».

Ύστερα να πιάσω πια το «Τρώες» και το «Θερμοπύλες». Ο καιρός περνά, ο καιρός περνά!

Τρίτη, 6 Δεκεμβρίου 1955

Η διάλεξη του Σεγκόπουλου για τον Καβάφη.³⁴ Θαύμα ντοκουμέντο. Την αντίγραφα όλη, αλλά μου έφαγε τη βραδιά.

Μερικές σκέψεις εδώ κι εκεί. «Τείχη», «Πόλις» κ.λπ.

Δούλεψα από τις 7 ίσαμε τις 12.30. Πιάστηκε το χέρι μου. Αύριο;

[...]

Δευτέρα, 12 Δεκεμβρίου 1955

Γράμμα από τον Ανθία. Θέλει αμέσως το 9ο κεφάλαιο. Αντέγραψα 2 σελίδες. Ύστερα με διακόψανε.

[...]

Τετάρτη, 14 Δεκεμβρίου 1955

Από τις 7 ίσαμε τη 1 μετά τα μεσάνυχτα αντέγραφα το 9ο. Δεν τελείωσα απόψε.

Άδικα μου φαίνεται κοπιάζω. Ο Ανθίας απόψε θάνατο στο φρέσκο.³⁵

Έγραψα του Μ.Μ. Παπ.

[...]

Σάββατο, 24 Δεκεμβρίου 1955

Τ' απόγευμα από τις 5.30 ίσαμε τις 8.30 άλλες δυο σελίδες: Με το πρίσμα των άγγλων *décadents*. Κατόπι Piccoli – Ξενύχτι.

Το Φ. της υπογραφής έπεσε γιατί ο Γιωργάκης Φωτιάδης δεν έγραψε τον Καβάφη στη διαθήκη του.³⁶

Θα μπορέσω να δέσω όλο αυτό το υλικό που γράφω ή που έχω μέσα στο κεφάλι μου; Θα προφτάσω; Θα μ' αφήσουν; Τρομάζω με τη σκέψη πως έχω να ξαναγράψω όλα τα πρώτα κεφάλαια. Αμ η αντιγραφή; Θέλει μήνες και μήνες.

Κυριακή, 25 Δεκεμβρίου 1955

Δούλεψα 3 ώρες το πρωί και 2 ώρες τ' απόγευμα. Χριστούγεννα!

Πολλές ιδέες, καλή δουλειά. «Οι ψυχές των γερόντων»! Εκδικείται το γέρο Φ.

«Τείχη»: Κραυγή, όλη η πίκρα της μοναξιάς του αστού μέσα σ' ένα κόσμο όπου ο άνθρωπος είναι λύκος για τον άνθρωπο. Από *'κει il débouche vers l' humain et le social*.³⁷ Μέσα σε μια Αλεξάντρεια: με βλέψεις ιμπεριαλισμού, με υπερισχύοντες τους δευτεροκλασάτους, με πολλή banalité και vulgarité. Επίσης αντίλαλος της απελπισίας των άγγλων *décadents*. Αιώνιο; Όχι. Μια μέρα...

Δευτέρα, 26 Δεκεμβρίου 1955

Από τις 10.30 ίσαμε τις 1.30 τη νύχτα. Έγραψα ίσαμε τη σελίδα 8. Ξετίναγμα Παπανούτσου.³⁸

Όστε το Μεγάλο Όχι τόπε στο Φωτιάδη σαν ήθελε να τον υιοθετήσει; Έτσι μούρθε σήμερα. Να ρωτήσω το Μαλάνο; Να του το δείξω ξαφνικά γραμμένο;

Ν' αγοράσω το φάκελο Αναστασιάδη;

Τρίτη, 27 Δεκεμβρίου 1955

Γράμμα από το Μιχάλη: Δημοσιεύτηκε το «Διαφοροποίηση».³⁹ Πολύ σωστές παρατηρήσεις του. Τηλεφώνησα του Μαλάνου. Δεν φαίνεται να ξέρει για υιοθέτηση Φωτιάδη. Του είπα για αγορά φακέλου. Μ' ενθάρρυνε.

Τ' απόγευμα πήγα στου Παπαγεωργίου. Πρόσφερα 30 λίρες αγορά ή το ενοίκιο. Θα μου απαντήσει μετά την Πρωτοχρονιά. Να δούμε!

Δούλεψα από τις 7.30 ίσαμε 1.30. [...] Μου τρώει καιρό η μετάφραση απ' τ' αγγλικά του Καβάφη.

[...]

Κυριακή, 8 Ιανουαρίου 1956

Το πρωί στη Δημ. Βιβλιοθήκη. *Ιουλιανός ο Παραβάτης* του Κλ. Ραγκαβή.⁴⁰ Βρήκα την πηγή του «Μνήμη». Δεν βρίσκω όμως το ποίημα. Ξαναπήγα το απόγευμα.

[...]

Τρίτη, 10 Ιανουαρίου 1956

Έχω δικό μου τον φάκελο Αναστασιάδη! Τον πλήρωσα 30 λίρες. Να δούμε τι θα πει ο Μαλάνος. Δούλεψα από τις 8 ίσαμε τη 1.30. Έφτασα στη σελίδα 27. Πρέπει ολόκληρο να ξαναγραφεί το κεφάλαιο.

[...]

Παρασκευή, 20 Ιανουαρίου 1956

Ήρθε ο Μαλάνος. Του πρόσφερα να γράψει για τα σχόλια Καβάφη στον Ruskin. Συζήτηση. Είπε πως το κείμενό μου είναι *terne*, σκονισμένο. Δεν πρέπει, λέγει, να βιασθώ να τυπώσω. [...]

Τρίτη, 7 Φεβρουαρίου 1956

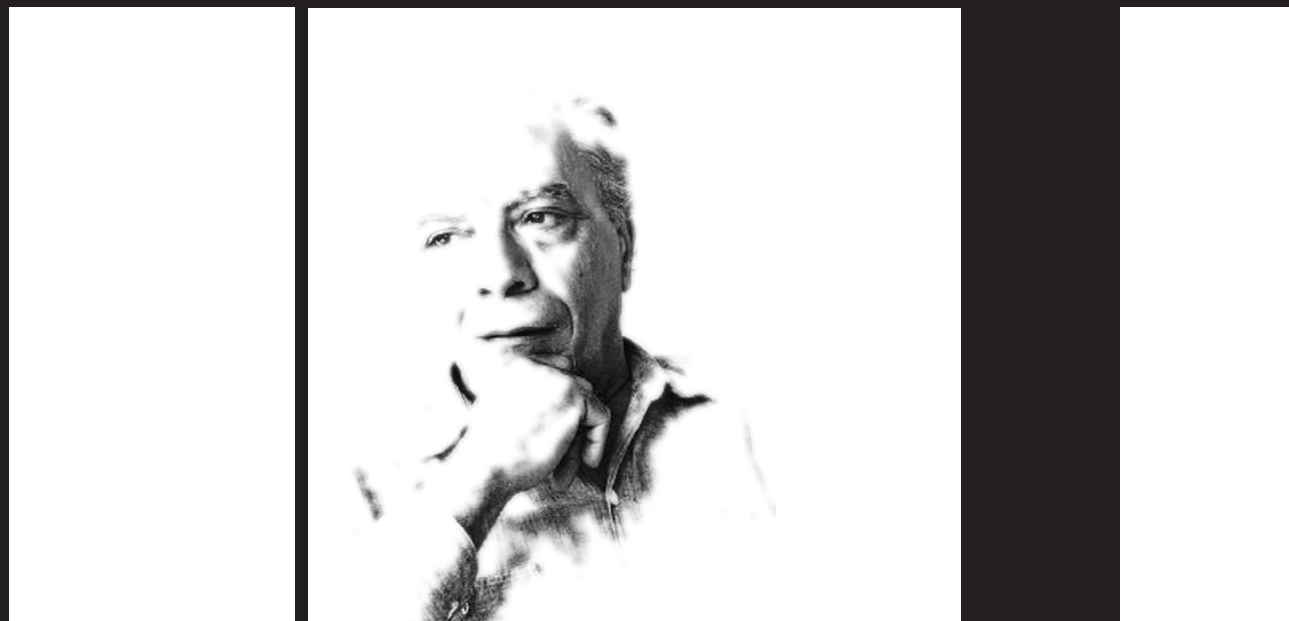
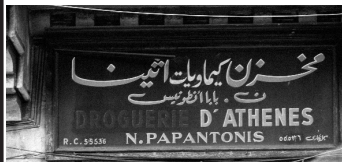
Από τις 7 ίσαμε τις 11.30 άρχισα 4 φορές τη σελίδα του νέου κεφαλαίου, αναίρεση της ερμηνείας του Μαλάνου στο «Τείχη». Τίποτα. Τι έπαθα; Κουρασμένος ή τι;

[...]

Τρίτη, 14 Φεβρουαρίου 1956

Απ' τις 7 ίσαμε τις 12.30. Έγραψα 4 σελίδες του νέου κεφαλαίου: *réfutation*⁴¹ Μαλάνου-Αυγέρη.

[...]

B´

Τετάρτη, 20 Ιανουαρίου 1960

Ξαναπιάνω πάλι ημερολόγιο εργασίας και πάλι για τον Καβάφη. Από τις 15 περίπου Νοεμβρίου γράφω άρθρα-μελέτες και απαντήσεις στο Μαλάνο του *T*.⁴²

Απόψε συνέχισα το γράψιμο του 4ου άρθρου (για τα Ιστορικά ποιήματα – «Δημητρίου Σωτήρος»). Βρίσκομαι περί το τέλος μα ήδη έχω καθυστερήσει από το πρόγραμμα που έβαλα. Κι όμως δεν έπαψα να δουλεύω σχεδόν κάθε βράδυ (μερικά διαλείμματα μόνο στις γιορτές) από τότε που γύρισα από την Αθήνα.

Πρέπει να τελειώνω το Δημήτριο, ελλειπτικά και με δύναμη. Να πιάσω κατόπι ένα ή δυο παροικιακά-πολιτικά και να σταματήσω. Δεν πρόκειται να χάσω τα χρόνια μου μ' αυτόν τον ψεύτη και συκοφάντη το Μαλάνο!

Η *N. Εστία* δημοσίεψε το πρώτο –«Τα Ελγίνεια Μάρμαρα». Περιμένω την *E.T.* [*Επιθεώρηση Τέχνης*] με το δεύτερο – για την τάφρο. [...]

Πέμπτη, 21 Ιανουαρίου 1960

Τίποτα. Πήγα κινέμα και είδα τη Marilyn Monroe: *Some like it hot*.

Να μην ξεχνάμε τι είπε κι ο γιατρός: Όχι υπερκόπωση!

Παρασκευή, 22 Ιανουαρίου 1960

Νομίζω πως απόψε τελείωσα το «Δημητρίου Σωτήρος» κ.λπ. Θα τ' αφήσω μερικές μέρες και θα το ξανακοιτάξω.

Ο Μαλάνος απάντησε με επιφυλλίδα στην *Καθημερινή* για «Τα Ελγίνεια Μάρμαρα». ⁴³ Πάει να τα θολώσει πάλι, αλλά φαίνεται μουδιασμένος και ξεπνοημένος. Αξιολύπητος.

Θ' απαντήσω με μελέτη: ο Καβάφης και οι Άγγλοι – και θα τη στείλω στη *N. Εστία*. Να δούμε αν θα το δημοσιέψει.

Σάββατο, 23 Ιανουαρίου 1960

Το μεσημέρι τηλεφώνησα ξαφνικά του Παπουτσάκη. [...] Τέλος πάντων τον ρώτησα για το κείμενο της σημείωσης που βρίσκεται στο βιβλίο του *T*. Μου λέει: Υποθέτω να είναι αυτό, γιατί ο Γιαλουράκης πολύ νωρί-

τερα μου το ζήτησε χωρίς να μου πει γιατί το ήθελε. –Δεν πειράζει, του λέω, αλλά στο γαλλικό κείμενο υπάρχουν δυο θαυμαστικά που δεν βρίσκονται στο βιβλίο.⁴⁴ –Και τι σημασία έχει; μου λέει. –Τέλος πάντων του λέγω μπορείς να κάνεις την παραβολή; Μου υποσχέθηκε να την κάνει και να του τηλεφωνήσω τη Δευτέρα να μου πει.

Εν τω μεταξύ εγώ διόρθωσα κατάλληλα τη μελέτη και τη Δευτέρα την ταχυδρομώ στο Μιχάλη. Σήμερα έφτασαν 36 ανάτυπα της ομιλίας μου για το περ. τους Βαρ.⁴⁵ από την Ακαδημία του Βερολίνου. Ωραίο τύπωμα, αλλά καθυστέρησε πολύ. Μου είναι άχρηστα, δεν ξέρω τι να τα κάνω, εκτός από το ονόρε!

Έδωσα για δακτυλογράφιση το «Δημητρίου Σωτήρος». Μέσα στο μυαλό μου ετοιμάζω την απάντηση στο Μαλάνο για τα Ελγίνεια Μάρμαρα: Ο Καβάφης και οι Άγγλοι.

[...]

Δευτέρα, 25 Ιανουαρίου 1960

Έστειλα στον *Πάροικο* τα σημειώματα του Μιχάλη περί Καβάφη και Μαλάνο. Έστειλα στο Μιχάλη τα Τείχη και Τέχνη, καθαρά. Έγραψα του Καλμούχου⁴⁶ για να φροντίσει στο Γουδέλη.⁴⁷ Τηλεφώνησα στον Παπουτσάκη: το κείμενο είναι αυτό. Τα θαυμαστικά μπήκανε στη γαλλική μετάφραση για έμφαση. Υποσχέθηκε να μου δανείσει τόμους της *Αλεξανδρινής Τέχνης* 1927-8.

Η *Αυγή* έχει διαφήμιση της *Επιθ. Τέχνης* Γενάρη, όπου λέει Τσίρκα: «Απάντηση στο Μαλάνο για τον Καβάφη». Λες ν' αλλάξετε τον τίτλο;

Το βράδυ ως τις 12.30 έγραφα και καθαρόγραφα και τελείωσα την απάντηση στο Μαλάνο για τα Ελγίνεια Μάρμαρα. Πώς να το επιγράψω;

[...]

Τετάρτη, 27 Ιανουαρίου 1960

[...]

Ταχυδρόμησα στο Χάρη⁴⁸ την απάντηση: «Ο Καβάφης και η αγγλική πολιτική». Αντίγραφο ταχυδρόμησης του Μιχάλη. Να δούμε! [...]

Ο Σοφ.⁴⁹ μου γράφει πως ο Γ. Θεοδοκάς, στο Κάιρο, μιλώντας στο Νικολόπουλο, εκφράστηκε πολύ θερμά για τον Τσίρκα, προπαντός περί Καβάφη.

Πέμπτη, 28 Ιανουαρίου 1960

Ο *Πάροικος* δημοσιεύει το σημείωμα του Μ.Μ.Π. για το Μαλάνο. Ο *Ταχυδρόμος* ένα πικρόχολο “ανάλεκτο” για τις... διασημότητες. 4 ή 5 άνθρωποι λέει ξεπερνάνε το μέτριο στην Αλεξάντρεια... Σαχλαμάρες!

[...]

Σάββατο, 30 Ιανουαρίου 1960

Σινεμά – μια σαχλαμάρα.

Ο Γ. Θεοδοκάς στο ραδιοσταθμό Καΐρου [δυσανάγνωστο] μεγάλο πρόγονο τον Καβάφη και κατόπι: Μαλάνο, Αλιθέρη, Παπουτσάκη, Τσίρκα κ.ά.!!!

[...]

Δευτέρα, 1 Φεβρουαρίου 1960

Γράμμα του Μιχάλη. Ήταν άρρωστος. Για το Τείχη-Τέχνη-Γενικά για την κατηγορηματικότητα: ζητάει στοιχεία για το διασυρμό του Καβάφη από τους hooligans.

Του έγραψα. Έστειλα και καθαρό αντίγραφο της μελέτης για τον ιστορικό. Προσωρινός τίτλος: Τα «ηδονικά» πλέγματα ενός κριτικού και ο «ιστορισμός» του Καβάφη.

Μου γράφει πως *δεν τραβήχτηκαν* ανάτυπα. Σκατά!

[...]

Τετάρτη, 3 Φεβρουαρίου 1960

Τίποτα. Διάβασα *TLS* ένα άρθρο «The critic and his sources».⁵⁰ Μια νέα αμερικανική σχολή κριτικής που απομονώνει το ποίημα από το περιβάλλον του και ζητάει την έννοια μόνο σ' όσα λέγονται μέσα στο ποίημα. Η αντίδραση ενός άγγλου κριτικού κριτικού κ.τ.λ.

[...]

Πέμπτη, 4 Φεβρουαρίου 1960

Ο Πέτρος Χάρης μου απάντησε. Το άρθρο «Ο Καβάφης και η αγγλική πολιτική» στάληκε κιόλας στο τυπογραφείο. Θα μπει στη *Νέα Εστία* της 15 Φεβρουαρίου.

Έγραψα της Τζένης⁵¹ για το Σβορώνο αν θα μου έγραφε κριτική να του στείλω ένα βιβλίο μου.

[...]

Σάββατο, 6 Φεβρουαρίου 1960

Δούλεψα καμιά ώρα βελτιώνοντας τα ήδη γραμμένα. Γράμμα του Μιχάλη. Εξακολουθεί να διαφωνεί για την εξήγηση του Τ. Πιστεύω με το γράμμα μου που πήρε στο μεταξύ να ταχτοποιήθηκε το ζήτημα. Θ' απαντήσει μέσω του Πάροικου; Την απάντησή μου στο Μ. για τα Ελγ. Μ. βρίσκει πολύ καλή. Ο Τάκης [Καλμούκος], λέει, θα μου έγραψε για το Γουδέλη και τη δημοσίευσή του άρθρου Τείχη-Τέχνη.

Το βράδυ στο vernissage⁵² του Μαγκανάρη. Ο Παπουτσάκης. Μια αποκάλυψη! Υπάρχει τρίτο άρθρο του Καβ. για τα Ελγ. Μάρμαρα! Στ' αγγλικά. Λέει περίπου τα ίδια. Δεν μου είπε σε ποιο περιοδικό ή εφημ. δημοσιεύτηκαν. – Καλά το μάντεψα, του λέω, πως ο Καβ. έκανε τον ανταποκριτή-δημοσιογράφο. – Πάντως, μου λέει, αυτό μόνο βρήκα. – Είμαι έτοιμος να πάω στο Λονδίνο, λέω, να κάνω έρευνες. Γελούσε. – Ένα μπορώ να σε βεβαιώσω, πως το Τ δεν σημαίνει τείχη. – Το ξέρω, του λέω, διάβασέ με στην *Καιν. Εποχή* τεύχος χειμώνα. Μου είπε πως ο Γιαλ. του πήρε το κείμενο χωρίς να του πει για τι προορίζονταν. Μου είπε πως το «Αιμ[ιλιάνας] Μονάη» δεν του το ερμήνευσε ο Καβ., μόνος του το βρήκε. – Μπράβο Γιώργο, του λέω. Γιατί εμένα μου το είχε ερμηνέψει: για τις πανοπλίες, το προσώπειο... πρόκειται για συμπεριφορά πολιτική, όχι σεξουαλική. – Μου ερμήνευσε και άλλα – το «Ας φρόντιζαν» λ.χ. – Αλήθεια γιατί δεν έγραψες όσα σου είπε; – Γιατί, όπως ξέρω το Μαλάνο, θα μ' έλεγε ψεύτη και θα ήμουν αναγκασμένος να τον πάω στον εισαγγελέα. Αλλά ο Κ. πολλά μου ερμήνευσε και όλα τα διηγήθηκα στο Μαλάνο. Αυτός όμως κράτησε μόνο όσα τον συμφέραν. Κάθε φορά που είχα επίσκεψη στον Κ. μετά, το βράδυ, με περίμενε στου «Αθηναίου» για να του λέω τι μου είπε. – Και μένα έτσι έκανε, λέει ο Παπ. Ξέρεις, μου λέει, πως μου είπε πως ο Κ. ήταν παλιάνθρωπος; – Του είπα τη γνώμη μου για το Μαλάνο απέναντι στον Κ. Τον μισούσε και πάνω στον τάφο του ακόμη ασχημονεί. – Σωστά, ακριβώς έτσι είναι! μου λέει. Προσπάθησα να τον πείσω να δημοσιέψει το αγγλικό κείμενο. Δεν θα το κάνει, όλα μαζί, λέει. – Εμένα, λέει, ο Μαλ. με φοβάται γιατί ξέρει πως βαστάω ντοκουμέντα. Καταξοδεύτηκα σε φωτοτυπίες. Μου είπε για άρθρο (;) του Βάρναλη στη *Γλαύκα*, όπου λέει πως ο Κ. είναι μεγάλος ποιητής παρ' όλο που ο Μαλάνος προσπαθεί να τον βγάλει μικρό. Μου είπε πως τα *barrières naturelles et sociales*,⁵³ το *naturelles* εννοεί βιολογικά (διαστροφή). Πάντως το σύμβολο παίρνεται γενικά, ισχύει για πολλά. Και ξανά μου είπε πως το Τ δεν σημαίνει Τείχη. Για το *je n' avais pas le choix* («Ηδονή») ο Κ. είχε πει: Δεν είχα την εκλογή. Ο Παπ. το εξηγάει: εκλογή σεξουαλική. Ήταν κι ο Αλιθέρης. Πειράγματα διαφόρων: Αν σας έβλεπε κάποια ψυχή... Βεκρής, Κιούσης, Κεραμόπ. κ.λπ. Ο Χατζίνης. Έκανα τον ανήξερο, πήγα και τον χαιρέτησα. Μου σύστησε τη γυναίκα και κόρη του. Πώς πήγε η κυκλοφορία; Του είπα 1000-100=900. Βέβαια, βαρύ, ακριβό, ειδικό... Πάλι καλά. Ξέρεις, μου λέει, πως αυτό (εννοούσε το Τ) σ' έκανε ακόμα πιο γνωστό. Διόρθωσε αμέσως: Βέβαια, το βραβείο, αλλά... Εγώ έκανα πως κατάλαβα: Το βιβλίο σου για τον Κ. ενώ τα διηγήματά σου... Του λέω πως εγώ δεν διάλεξα το θέμα Κ. Μου επιβλήθηκε όπως εξηγώ στην αρχή του βιβλίου μου.

Δευτέρα, 8 Φεβρουαρίου 1960

Έφτασε επιτέλους η *Επιθ. Τέχνης* με το άρθρο για την τάφο.⁵⁴ Πολύ στενάχωρα τυπωμένο, χωρίς λάθη όμως. Ο Αναγνωστάκης μου στέλνει τα ποιήματά του και μου προσφέρει 3-4 σελίδες για απάντηση.⁵⁵ Θα τον ευχαριστήσω μα θ' αρνηθώ. Έφτασαν τ' αναμνηστικά τεύχη *Ν. Εσ.* για Μαλακάση και Γρυπάρη. Πράγματι ο Γρυπάρης (και μάλιστα στη γνώμη του περί Καβάφη) μιλάει για *décadence*. Ησύχασα.

Κρυμμένος. Δε δούλεψα καθόλου. Χαζοκουβέντα στου Κώτσου.

[...]

Παρασκευή, 12 Φεβρουαρίου 1960

Ο Κωστής⁵⁶ άρρωστος, μας κατατρόμαξε. Ωστόσο πήγα στον Αισχύλο-Αρίωνα και καλά έκανα. Ο Κ.Ν.Κ[ωνσταντινίδης] άνοστα και πομφολιγώδη πράγματα. [...] Αλλά το *clou* ήταν ο Παπουτσάκης. Αφού αόριστα μίλησε για το Μαλάνο που αποχτούσαν σημασία σχολιάζοντας τι έκανε, τι είπε και τι δεν είπε ο Καβάφης, στην κατακλείδα είπε πως έχει πολλά δοκουμέντα που δημοσιεύονται θ' ανατρέψουν θεωρίες και απόψεις. Του ζητούν λέει να επέμβει αλλά δεν θα το κάμει γιατί δεν του αρέσει να επαναλαμβάνεται. Γι' αυτό θα μείνει απόξω από τη διαμάχη που άνοιξε. Πάντως ένα έχει να πει. Το Τ δεν σημαίνει τείχη. Όταν τον βρήκα δεν ξέρω πώς ήρθε η κουβέντα και του λέω Τέχνη. Όχι, μου λέει, *ne te hasarde pas*.⁵⁷ Του είπα πως κάνω μόνο μια υπόθεση. Γιατί να μη σημαίνει... Α, τότε μου λέει, καλά. Φυσικά, του λέω, αν πρόκειται για όνομα, αυτά μόνο εσύ τα ξέρεις. Χαμογέλασε. Καλά, πες μου το περιοδικό που δημοσίεψε το αγγλικό άρθρο για τα Ελγ. Μάρμαρα. Έκανε πως δεν το θυμάται. Σου υπόσχομαι να κάνω μια ανακοίνωση. Αν ήταν μόνο για σένα δεν θα το έκανα. Αλλά εξυπηρετεί και τον Καβάφη.

Είναι μικρόψυχος. Έκανα πως δεν κατάλαβα τη μικρότητά του, όταν με ανέφερε *ύστερα* από την Ευγενία Π.Π.,⁵⁸ λέγοντας πως κι εγώ έγραφα ποιήματα με θέμα την Αίγυπτο, δυο βιβλία (ενώ είναι τρία) και δυο τόμους διηγήματα (ενώ είναι 5). Σαν κριτικό δεν μ' ανέφερε, ανέφερε τον Τ. Μαλ., Μιχ. Περίδη, Μ. Γιαλουράκη και Μ.Χαλβατζάκη! Αργότερα όμως αναφέροντας τις βραβεύσεις είπε πως η Ακαδημία βράβευσε τον Π. Γνευτό και Κ.Ν.Κ. και δυο βιβλία κριτικής του Τ.Μ. και Στ. Τσ. πήρανε το κρατικό βραβείο.

Κουβέντιασα μετά με τον Απ. Κωνστ. Ο Χατζίνης με χαιρέτησε εγκάρδια.

Σκατά όλα τούτα. Η έρευνα, η αλήθεια, αυτό ενδιαφέρει.

Πάντως ο Μαλάνος θα έχει πάλι αναγούλες αύριο.

[...]

Τρίτη, 16 Φεβρουαρίου 1960

Γράμμα από το Μιχάλη με άρθρο του: «Ο ακαδημαϊσμός του Τ. Μαλάνου». Καλό μα βιαστικά γραμμένο – επαναλαμβάνει και θέματα από την τελευταία μου μελέτη περί ιστορικής ποίησης του Καβ. Το έδωσα για δακτυλογράφηση –για τον *Πάροικο*. Έστειλα στον *Πάροικο* για δημοσίεψη την απάντηση στο Μαλάνο για τα Ελγ. Μάρμαρα (*Ν. Εστία* 15 Φεβρ.). Ταχυδρόμηση αντίτυπα *Επ. Τέχνης* αρ. 60 στους Αλιθέρη, Χατζίνη, Παπουτσάκη, κα Ζελίτα, Σοφιανό, Νάνη Παναγιωτόπουλο.⁵⁹ Έγραψα του Μιχάλη. Φαίνεται πως ένα γράμμα του καθυστερεί ή χάθηκε. Απόψε ο Πτολεμαίος (Κυρίτσης) δεξιώνεται το Θεοτοκά «διά προσκλήσεων». Δε με προσκάλεσαν. Δεν ξέρω τι να κάνω. Δε θέλω να φανώ γάιδαρος.

Κουβέντα με το Δ. Δαόπουλο για τον Καβάφη. Ήταν κατά τα 90% Κωνσταντινικός. Βλέπε σημειώσεις που κράτησα –μέσα στο φάκελο.

Τετάρτη, 17 Φεβρουαρίου 1960

Συνάντησα το Γ. Θεοτοκά στο σπίτι της Μπίτσας Καλογήρου. Εσείς, λέει, σας θαυμάζω, δημιουργήσατε τρεις σχολές ερμηνείας του Καβάφη: Μαλάνος, Τσίρκας, Παπουτσάκης. Δεν είπα τίποτα. Αργότερα στη συζήτηση φάνηκε να έχει μια πολύ μικρή ιδέα για τους Αιγύπτιους. Ανέπτυξα το ρόλο της Αγγλίας, τη θέση των Ελλήνων πριν την Κατοχή. Ομολόγησε πως αυτά δεν τα ήξερε –επομένως δεν είχε διαβάσει και το βιβλίο μου. Συμβιβαστικός και διαλλακτικός –όχι πολύτιμοι υπηρέτες, προσαρμόστηκαν, λέει, τι μπορούσαν να κάνουν; Στο αυτοκίνητο μου είπε πως οι Άγγλοι θέλουν την Αίγυπτο για το Κανάλι και τις Ινδίες. Του εξήγησα πως ναι, πρώτο αυτό, αλλά και οικονομικά: πρώτες ύλες, αγορά κατανάλωσης κλπ. Πάλι μου είπε για τους Έλληνες: minor partners. [...] Τελευταία για Μαλάνο. Φαίνεται πως είναι στριμμένη αγάπη, αφού του αφιέρωσε όλη τη ζωή του. Αυτό, του λέω, το είπε κι ο Λαπαθιώτης. Εξήγησα πώς ο Μ. για να υπερασπίσει το δικό του Καβ. τον μειώνει όλο και περισσότερο. Ο Παπουτσάκης, μου λέει, διατείνεται πως με το Αρχείο θα φανεί ένας άλλος Καβ. Κι εγώ το πιστεύω, του λέω, αλλά δεν μπορεί να φωτίσει τα ντοκουμέντα. Τέλος ας τα δώσει σκέτα και οι ερμηνείες γίνονται μετά. Συμφώνησε, αν και το έργο του είναι αρκετό να μας πει.

Πέμπτη, 18 Φεβρουαρίου 1960

Ο Μαλάνος μπαμπέσικα μου επέστρεψε το γράμμα μου δίχως να το ανοίξει. Απόδειξη πως του τηλεφώνησε η κυρία Ζελίτα.⁶⁰ Την πράξη την ερμηνεύω έτσι: Είναι έξω φρενών που τον μάγκωσα με το άρθρο της *Ε.Τ.* Θέλει να μου δώσει να καταλάβω πως η Ζελίτα είναι δικός του άνθρωπος. Δεν αμφιβάλω. Θέλει μ' οποιοδήποτε τρόπο να μ' εμποδίσει να δω το φάκελο. Σκοτίστηκα!

Το βράδυ σινεμά. Ήρθε η *Ν. Εποχή* της Κύπρου όπου αναγγέλλει σοβαρή μελέτη του Μ.Μ.Π. για τον Καβάφη για το Μάρτη.

Παρασκευή, 19 Φεβρουαρίου 1960

Με τον Κόλια⁶¹ στους Μαγκανάρη. Ήταν κι ο Κουτσούμης. Εσύ είσαι ήρωας, μου λέει. Μην τους απαντάς. Έχουν γίνει ρεζίλι. Ο Κόλιας είδε δυο φορές το Χουρμούζιο μα δεν του έκανε κουβέντα για μένα και Μαλάνο. Του είπα πως εγώ στη θέση του θα του έλεγα δυο κουβέντες. «Ξέχασε» και να πάει στον Σαρεγιάννη. Δεν μπορώ να έχω απαιτήσεις. Ο καθένας με τις σκοτούρες του.

Διόρθωσα το δακτυλογραφημένο του ΜΜΠ για τον *Πάροικο*. Δεν ξέρω αν άρχισε τη δημοσίευση του δικού μου (ο Κ. και η Αγγλ. Πολιτική). Σήμερα είδα στα *Νέα* πως η *Ν. Εστία* εκτός από το δικό μου έχει και του Γαλουρόγατου «Τα Ελγίνεια μάρμαρα δίχως πολιτική».⁶² Να δούμε τι θα λέει. Πολύ τους τάρραξε φαίνεται – αλλιώς θ' αρκούσαν στο άρθρο του Μαλάνου.

Είναι μεσάνυχτα. Ξαναδιάβασα όσα έχω γράψει για Λιάτση μα δεν προχώρησα. Πρέπει να ξαναβρώ τον παλιό ρυθμό δουλειάς για να τελειώσω.

Σάββατο, 20 Φεβρουαρίου 1960

Άδικα προσπάθησα να βρω *Νέα Εστία*. Το πρακτορείο την πήρε μα θα κυκλοφορήσει την Τρίτη.

Κανένα γράμμα από το Μιχάλη ή αλλού. Αργά το βράδυ βρήκα μέσα στο κουτί μου γράμμα του Σοφιανού (είχε επιστραφεί με το σάκκο επειδή... κατεπίγον), όπου μου λέει πως αύριο δημοσιεύει ο *Πάροικος* το Καβάφη και αγγλική πολιτική –ίσως όχι όλο μονομιάς. Θέλει αμέσως το άρθρο του ΜΜΠ. Τη Δευτέρα πια. Δε δούλεψα. Πήγα σινεμά.

Στου Μαγκανάρη το βράδυ είδα τον Θρασυβουλίδη. Αυτός μου είχε τηλεφωνήσει για τον Αλέξανδρο Κολέττι.⁶³ Αλλά, λέει, εγκατάλειψε την ιδέα. Δεν είναι άνθρωπος να φανεί κανείς μαζί του στο δρόμο. Πολύ του φωνάζει –κουνιστός. Ατταβισμός;

Ο Μαγκ. λέει πως την Παρασκευή ο Θεοτοκάς του τηλεφώνησε. Θα έτρωγε το μεσημέρι με το Μαλάνο. Ο Μαγκ. του έκανε σύσταση να τον δει (το Μ.), θάλεγε κανείς πως είμαστε συνεννοημένοι!

[...]

Κυριακή, 21 Φεβρουαρίου 1960

Ο Μαλάνος ξεσπαθώνει εναντίον του [Δείμου] Φλεγιά κι ο Γιαλουρόγατος εναντίον του Γ. Θεοτοκά (και Χατζίνη). Δημοσιεύει και την αρνητική γνώμη του Θεοτοκά (Ορέστη Διγενή) από το *Ελεύθερο Πνεύμα* εναντίον του Καβάφη.⁶⁴

[...]

Τρίτη, 23 Φεβρουαρίου 1960

Η *N. Εποχή* Κύπρου μου έστειλε τυπογρ. δοκίμια της μελέτης του ΜΜΠ: Καβάφης. Πολύ καλό, αντικειμενικό, δε χαρίζει κάστανα του Μαλάνου. Αλλά, νομίζω, η ορολογία του το κάνει αδημοσίευτο εδώ. Πρέπει να της απαντήσω.

Δεν δούλεψα απόψε. Το βράδυ σινεμά: *Our man in Havana* του Graham Greene. [...]

Πήρα τη *Νέα Εστία*. Το δικό μου δίχως λάθη. Του Γιαλουράκη ανόητο –γραμμένο για εντύπωση, μάλλον για να διασκεδάσει την εντύπωση. Αναφέρει τον Τζων Πηλαβάκη που του έδωσε το «κείμενο» και τον Νάνη Παναγιωτόπουλο. Αυτό είναι κολπάκι. Βλάκες!

Τετάρτη, 24 Φεβρουαρίου 1960

Γράμμα του Μιχάλη μεγάλο. Γιαννόπουλος; Δραγούμης; Λέει πως για το «Δημητρίου Σωτήρος» η γνώμη του είναι καλή. Του έγραψα ζητώντας περισσότερα. Θα του στείλω τη *Νέα Ζωή* περί Γιαννόπουλου. Πρέπει να δω τον Κ.Ν.Κ. επί του θέματος.

Λέει πως τη μελέτη του της *N. Επ.* Κύπρου θα την τραβήξει σε βιβλιαράκι. Μακάρι. Του ζήτησα αν γίνεται αυτό και με τη μελέτη μου Τείχη-Τέχνη.

Γράμμα του Παπουτσάκη. Ευχαριστεί για την αποστολή της *Επιθ. Τέχνης*, αλλά επιφυλακτικός. Δε λέει γνώμη. Σας ξέρω ρε...

Γράμμα του Τάκη με πρόγραμμα του ρεσιτάλ της Λιλής.⁶⁵ Ο Τ. ζητάει να πάει στο διάολο ο Μαλάνος και να γράψω μυθιστόρημα. Αμ δεν το θέλω κι εγώ;

Ήταν νάρθει ο Κόλιας μα δεν ήρθε. Το βράδυ αργά ως τη μία έγραφα τη συνέχεια του Λιάτσης.

[...]

Κυριακή, 28 Φεβρουαρίου 1960

Ο *Πάροικος* δημοσιεύει μια και καλή όλο το άρθρο του ΜΜΠ. [...] Στη φιλολογική σελίδα [του *Ταχυδρόμου*] τα βάζουν με τον ΜΜΠ που «φυτρώνει εκεί που δεν τον σπέρνουν!» Πονούν! Στο *Φως* ο Φλεγιάς κοροϊδεύει το Μαλάνο, κι ο ... το Γιαλουράκη για την υπόθεση Θεοτοκά.

Τ' απόγεμα καθαρόγραφα Καβ.-Λιάτση. Τι θα το κάνω τώρα;

[...]

Δευτέρα, 29 Φεβρουαρίου 1960

Έδωσα για δακτυλογράφηση το Καβ.-Λιάτσης. Προσπαθώ να ξεχάσω τον Καβάφη που με κούρασε. Απόψε πήγα να κοιμηθώ νωρίς διαβάζοντας το μισογραμμένο μυθιστόρημα.

Τρίτη, 1 Μαρτίου 1960

Κανένα γράμμα ή νέο από την Ελλάδα. Το άρθρο του Μ.Μ.Π. στον *Πάροικο* έκανε αίσθηση. Μου μίλησε ο Μαγκανάρης κι ο Τριανταφύλλου.

Κι απόψε τιμωρία ο Καβάφης. Διάβασα κάνοντας μικροδιορθώσεις στο Μυθιστόρημα.

- 1 Στην παρούσα μεταγραφή διατηρήθηκε η ορθογραφία του χειρογράφου των Ημερολογίων του Στρ. Τσίρκα.
- 2 Μάλλον αναφέρεται στο Ιωάννης Α. Γκίκας, *Πενήντα χρόνια δάσκαλος*, Αλεξάνδρεια 1950.
- 3 Μιχάλης Περίδης, *Ο βίος και το έργο του Κωνσταντίνου Καβάφη*, Ίκαρος, Αθήνα 1948. Πρβλ. Τσίρκας, *Ο Καβάφης και η εποχή του*, Κέδρος, Αθήνα 1971 (α' έκδ. 1958), σ. 14 [στο εξής: *Εποχή*].
- 4 Αδελφός του Κωνσταντίνου. Έγραψε και στίχους στα αγγλικά και στα γαλλικά. Μετέφρασε αρκετά ποιήματα του αδελφού του.
- 5 Αναφέρεται στο αρχείο Περικλή Αναστασιάδη, που περιελάμβανε ποιήματα, γράμματα ή κριτικά σημειώματα που του έδινε ο Καβάφης. Τον πολύτιμο αυτό φάκελο αγόρασε στη συνέχεια ο Τσίρκας· βλ. εδώ 10.1.1956, καθώς και Τσίρκας, *Εποχή*, ό.π., σ. 234-238.
- 6 Δημήτρης Νικολαεΐζης, «Η διαμόρφωση του καβαφικού λυρισμού», *Νέα Εστία* 158 (1933), σ. 768-773.
- 7 Τέλλος Άγρας, «Γραμματολογικά και άλλα», *Νέα Εστία* 158 (1933), σ. 756-763.
- 8 Από το γαλλικό *étouffer*, που στα εδώ συμφραζόμενα σημαίνει «εμπλουτίζω».
- 9 Τουρκική ευχή ή προτροπή που θα πει κάτι σαν «για να δούμε», «μακάρι».
- 10 Ο ζωγράφος Αριστομένης Αγγελόπουλος (1900-1990), που έζησε για πολλά χρόνια στην Αίγυπτο, ήταν στενός φίλος και ομοιδεάτης του Τσίρκα.
- 11 Μιχάλης Μ. Παπαϊωάννου, «Φαινόμενα ακμής και παρακμής στη νεοελληνική ποίηση», *Επιθεώρηση Τέχνης* 2 (1955), σ. 83-92.
- 12 Holbrook Jackson, *Eighteen Nineties. A Review of Art and Ideas at the Close of the Nineteenth Century*, Grant Richards Ltd., Λονδίνο 1922 (β' έκδ. 1913).
- 13 Ο ζωγράφος Γιάννης Μαγκανάρης (1918-2007), στενός φίλος του Τσίρκα, φιλοτέχνησε και την πρώτη έκδοση της *Νυκτερίδας*.
- 14 Ο Γ. Α. Παπουτσάκης ήταν κριτικός του περιοδικού *Αλεξανδρινή Τέχνη*.
- 15 Ο Αλέκος Σεγκόπουλος (1898-1966) ήταν κληρονόμος και εκτελεστής της διαθήκης του Κ. Π. Καβάφη.
- 16 Βλ. στο ανά χειράς τεύχος τις ενότητες 2 και 5 στο άρθρο των Γ. Παπαθεοδώρου και Μ. Πεκλιβάνου, και πρβλ. Πεκλιβάνου, *Από τη Λέσχη στις Ακυβέρνητες Πολιτείες*, ό.π., σ. 103.
- 17 Πρβλ. στο ανά χειράς τεύχος την ενότητα 3 στο άρθρο των Γ. Παπαθεοδώρου και Μ. Πεκλιβάνου.
- 18 Ο γιατρός Παύλος Γνευτός (1862-1956) ήταν ποιητής και μεταφραστής.
- 19 Ο Καβάφης ήταν υπάλληλος στην Κυβερνητική Υπηρεσία των Αρδεύσεων (Irrigation).
- 20 Βλ. Τσίρκας, *Εποχή*, σ. 223 κ.εξ.
- 21 Γ. Φ. Φιλιππίδης, *Ανασκόπη του ισολογισμού της Ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας διά το έτος 1899*, Τυπογραφείο Ιω. Κ. Λαγουδάκη, Αλεξάνδρεια 1900. Πρόκειται για έλεγχο της οικονομικής διαχείρισης των κοινοτικών. Ο Τσίρκας θεωρεί ότι τα στοιχεία που παρατίθενται ενέπνευσαν στον Καβάφη τις «Θερμοπύλες».
- 22 Η Ευτυχία Ζελίτα ήταν σύζυγος του εκδότη Στέφανου Πάργα (ψευδώνυμο του Νίκου Ζελίτα). Η Ευτυχία Ζελίτα-Πάργα είχε διασώσει χειρόγραφα του ποιητή και καταγράψει κάποιες κουβέντες από συνομιλίες τους.
- 23 Γλαύκος Αλιθέρης, *Το πρόβλημα του Καβάφη*, Αλεξάνδρεια 1934.
- 24 Γιάγκος Περίδης, *Ο Καβάφης. Συνομιλίες, χαρακτηρισμοί, ανέκδοτα*, Ωρίων, Αθήνα 1943.
- 25 Δημοσιεύθηκε στην *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* τον Ιανουάριο του 1947.
- 26 Γιώργος Σεφέρης, «Κ. Π. Καβάφης, Θ. Σ. Έλιοτ· παράλληλοι», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* 2 (1947), σ. 33-43· Cecil M. Bowra, *The Creative Experiment*, Macmillan & Co, Λονδίνο 1949· της ίδιας, «Ο Κωνσταντίνος Καβάφης και το ελληνικό παρελθόν», *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* 7 (1949), σ. 225-237· Γιάννης Δάλλας, «Ο Καβάφης και η πόλις των ιδεών του. Παρεμβολές στις “Θερμοπύλες”», *Νέα Εστία* 669 (1955), σ. 646-652.
- 27 Αναφέρεται στην *Παρακμή της Δύσης* του Oswald Spengler που κυκλοφόρησε το 1918.
- 28 Για τον Αραμπή πασά ή Οράμπι και το κίνημά του κατά της αγγλικής αποικιοκρατίας, βλ. Τσίρκας, *Εποχή*, σ. 93-119.
- 29 Εννοεί το ποίημα *The City of Dreadful Night* του James Thomson (1834-1882), το οποίο θεωρεί κύρια πηγή του ποιήματος «Η πόλις».
- 30 Ο αρχισυντάκτης του *Ταχυδρόμου* Σωτήρης Λιάτσης, φίλος του ποιητή· βλ. Τσίρκα, *Ο πολιτικός Καβάφης*, ό.π., σ. 94-106.
- 31 Αναφέρεται προφανώς στο βιβλίο του Γιάννη Μιχαλέτου, *Καβαφικά θέματα*, Αντίλογος, Αθήνα 1955 που είχε κυκλοφορήσει πρόσφατα. Ωστόσο, η ριζική διαφωνία του Στρατή Τσίρκα εκφράζεται στο *Εποχή* και για το προγενέστερο του Μιχαλέτου *Η ποίηση του Καβάφη, Αισθητική θεώρηση*, Αθήνα 1952.
- 32 Λανθασμένη χρονολογία, την οποία διορθώνει ο Τσίρκας στον *Πολιτικό Καβάφη*, ό.π., σ. 217-218, σημ. 2.
- 33 L. Fiorillo, *Photographe, Album. Souvenir d'Alexandrie. Ruines*. Αναφέρει στην *Εποχή*: «Στις 21 Νοεμβρίου 1955 αγόρασα στον πλειστηριασμό της βιβλιοθήκης του μακαρίτη Φρεντ Νουρισσόν τρία βιβλία. Ένα από αυτά (αρ. 627) ήταν ένα λεύκωμα με 50 περίπου φωτογραφίες του Φιοριγιό: “Ερείπια”. Φωτογραφίες των ερειπίων της Αλεξάνδρειας μετά το βομβαρδισμό και την πυρκαγιά του 1882. Τ' αγόρασα με την ελπίδα πως θα κατόρθωνα να βρω την φωτογραφία των ερειπίων του σπιτιού όπου κάποτε είχε γεννηθεί ο Καβάφης» (σ. 457). Για το θέμα της οικίας Καβάφη, αν ήταν δηλαδή στην οδό Σερίφ 20 ή 22 θα προκύψει διαμάχη μεταξύ των δύο πλευρών, που αποτυπώνεται σε σειρά άρθρων: ο Τσίρκας δημοσιεύει στον *Πάροικο* Καΐρου «Το σπίτι που γεννήθηκε ο Καβάφης» (2.2.1958), απαντά ο Γιαλουράκης στον *Ταχυδρόμο* Αλεξανδρείας «Ο Αλεξανδρινός ποιητής. Το σπίτι του Καβάφη» (9.2.1958), τον οποίο ακολουθεί και ο Μαλάνος («Πού γεννήθηκε ο Καβάφης. Ο Τίμος Μαλάνος επιβεβαιώνει την μαρτυρία της Ρ. Σεγκοπούλου», *Ταχυδρόμος* 10.2.1958). Ο Τσίρκας επανέρχεται γράφοντας στον *Πάροικο* («Το 22 είχε δείξει ο Καβάφης», 16.2.1958), ακολουθεί ειρωνικό σχόλιο του Γιαλουράκη (20.2.1958) κι ένα ακόμα άρθρο του στον *Ταχυδρόμο* πάντα («Προβλήματα. Το σπίτι του Καβάφη», 23.2.1958), για να κλείσει τη διαμάχη ο Τσίρκας με τη «Λύση του προβλήματος» (*Πάροικος*, 2.3.1958).
- 34 Το 1918 ο Σεγκόπουλος έδωσε διάλεξη για την καβαφική ποίηση, προλογισμένη από τον Πόλυ Μοδινό. Το κείμενο της διάλεξης, το οποίο θεώρησε ο Καβάφης ή, καθώς λεγόταν, έγραψε ο ίδιος, προκάλεσε αίσθηση και εκδόθηκε την ίδια χρονιά με τον τίτλο «Διάλεξις περί του ποιητικού έργου του Κ. Π. Καβάφη».
- 35 Ο Τεύκρος Ανθίας (1903-1968) επιστρέφει το 1955 από την Αγγλία στην Κύπρο για να λάβει μέρος στον αγώνα εναντίον των Άγγλων, αλλά συλλαμβάνεται και φυλακίζεται σε στρατόπεδο συγκέντρωσης. Θα αφεθεί ελεύθερος το 1957 επειδή υπέστη καρδιακή προσβολή. Ο Τσίρκας υποθέτει ότι ο Ανθίας θα έχει ήδη συλληφθεί.

- 36 Βλ. Τσίρκας, *Εποχή*, σ. 149-151 (κεφ. «Το διάμεσο “Φ”»).
- 37 «Εκβάλλει στο ανθρώπινο και το κοινωνικό».
- 38 Αναφέρεται στο αφήγημα *Paludes (Τέλματα)* του Α. Ζιντ, το οποίο ο Παπανούτσος θεωρεί ως κύρια πηγή του ποιήματος «Η Πόλις». Βλ. Τσίρκας, *Εποχή*, σ. 243 κ.εξ.
- 39 Τώρα στον συγκεντρωτικό τόμο Στρατή Τσίρκα, *Τα Διηγήματα*, Κέδρος, Αθήνα 1978.
- 40 Βλ. *Ιουλιανός ο Παραβάτης*, ποίημα σε πέντε μέρη του Κλέωνος Ρίζου Ραγκαβή, που κυκλοφόρησε στην Αθήνα το 1877.
- 41 «Ανασκευή».
- 42 Μανώλης Γιαλουράκης, *Ο Καβάφης του κεφαλαίου «Τ». Συνομιλίες με τον Τίμο Μαλάνο*, Αλεξάνδρεια 1959.
- 43 Τίμος Μαλάνος, *Καθημερινή*, 20.1.1960.
- 44 Το 1958 κυκλοφόρησε η μετάφραση του Γ. Α. Παπουτσάκη C. P. Cavafy, *Roèmes*, πρόλ. André Mirambel, Les Belles Lettres, Παρίσι 1958.
- 45 Πρόκειται για την ανακοίνωση του Τσίρκα «Κ. Π. Καβάφης: Περιμένοντας του βαρβάρους. Πηγές του ποιήματος και περιστάσεις της σύνθεσής του», που εκφωνήθηκε το 1957 στην Ακαδημία του Βερολίνου και κυκλοφόρησε στον τέταρτο τόμο του *Probleme der neugriechischen Literatur*, Akademie-Verlag, Βερολίνο 1959 (Berliner Byzantinistische Arbeiten, 17).
- 46 Ο γνωστός ζωγράφος Τάκης Καλμούχος (1895-1961) έζησε πολλά χρόνια στην Αίγυπτο και είχε συνδεθεί με θερμή φιλία με τον Τσίρκα. Εικονογράφησε τα *Ποιήματα* του Καβάφης στην έκδοση του 1935 και φιλοτέχνησε τις πρώτες εκδόσεις του *Νουρεντίν Μπόμπα* και της *Λέσχης*.
- 47 Ο Γιάννης Γουδέλης, διευθυντής του περιοδικού *Καινούρια Εποχή*, όπου δημοσιεύθηκε το άρθρο «Τα Τείχη ενός κριτικού και η Τέχνη του Καβάφης» (τώρα στο Τσίρκα, *Ο πολιτικός Καβάφης*).
- 48 Ο πεζογράφος Πέτρος Χάρης (1902-1998), διευθυντής της *Νέας Εστίας*.
- 49 Σοφιανός Χρυσοστομίδης (Κάιρο, 1922), αρχισυντάκτης τότε του *Πάροικου*.
- 50 *Times Literary Supplement*. Πρόκειται για κριτική στο βιβλίο του R. L. Brett *Reason and Imagination*, το οποίο απαντά στην αμερικανική Νέα Κριτική και στη βασική της θέση «να απομονώνεται το ποίημα ως αυτόνομο αντικείμενο». Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Τσίρκας ήταν συνδρομητής στο *TLS* και γενικώς ενημερωνόταν για τις διεθνείς φιλολογικές εξελίξεις.
- 51 Πρόκειται μάλλον για την πανεπιστημιακό στο Παρίσι Ευγενία Μπαττή, την πνευματική αδελφή του, όπως την έλεγε ο Τσίρκας, γιατί είχαν τον ίδιο ανάδοχο.
- 52 «Εγκαίνια της έκθεσης».
- 53 «Φυσικοί και κοινωνικοί φραγμοί».
- 54 Βλ. εγγραφή 2.9.1955.
- 55 Προφανώς ο Αναγνωστάκης του δίνει την ευκαιρία να απαντήσει στην αρνητική αποτίμηση του βιβλίου *Ο Καβάφης και η εποχή του (Κριτική, 6, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1959, σ. 257-261)*· τώρα με τίτλο «Καβάφης και καθαφολογία», στο *Τα συμπληρωματικά. Σημειώσεις κριτικής*, Στιγμή, Αθήνα 1985, σ. 53-61. Πρβλ. και στο ανά χειρας τεύχος την ενότητα 8 στο άρθρο των Γ. Παπαθεοδώρου και Μ. Πεκλιβάνου.
- 56 Ο Κωστής ήταν γιος του Τσίρκα.
- 57 «Μην το διακινδυνεύεις».
- 58 Η συγγραφέας Ευγενία Παλαιολόγου-Πετρώνδα (1911-1997).
- 59 Ο Νάνης Παναγιωτόπουλος (1894-1964) υπήρξε μέλος της ομάδας Νεοαλεξανδρινών (μαζί με τους Τίμο Μαλάνο και Τζων Πηλαβάκη) τον καιρό του πολέμου. Στα νειάτα του είχε συναναστραφεί τον Καβάφη. Εύπορος αστός, με ευρεία παιδεία και σπάνια ευαισθησία, σχετίστηκε με πολλές προσωπικότητες των γραμμάτων και των τεχνών. «Δύο ωστόσο ονόματα φαίνεται ότι υπήρξαν οι πιο καλές του τύχες: ο Κωνσταντίνος Καβάφης και ο Γιώργος Σεφέρης. Ο πρώτος άλλωστε θα έρχεται και θα επανέρχεται στην αλληλογραφία του Παναγιωτόπουλου με τον δεύτερο», γράφει ο επιμελητής της αλληλογραφίας τους Δημήτρης Αρβανιτάκης στον τόμο *Αλληλογραφία Γιώργου και Μαρώς Σεφέρη - Νάνη Παναγιωτόπουλου 1938-1963*, Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα 2006, σ. 12.
- 60 Σύμφωνα με το Ημερολόγιο (εγγραφή 15.2.1960), ο Τσίρκας επισκέπτεται την Ευτυχία Ζελίτα και της ζητάει έναν φάκελο με αποκόμματα περί Καβάφης. Όταν εκείνη του απαντά ότι είναι στα χέρια του Μαλάνου, της προτείνει τρεις λύσεις: να τον ζητήσει εκείνη, να γράψει ο ίδιος ο Τσίρκας στον Μαλάνο ή να τον καλέσει δια του Τύπου να τον επιστρέψει. Καταλήγουν στη δεύτερη λύση, αλλά όπως φαίνεται εδώ ο Μαλάνος, γνωρίζοντας το περιεχόμενο της επιστολής, την επιστρέφει χωρίς ν' ανοίξει τον φάκελο.
- 61 Ο ποιητής Νίκος Καββαδίας (1910-1975). Τον φιλοξενούσε συχνά ο Τσίρκας, όταν έπιανε το πλοίο του στην Αλεξάνδρεια.
- 62 Πρόκειται για το άρθρο «Ο Καβάφης και η αγγλική πολιτική», *Νέα Εστία* 783 (1960), σ. 240-243. Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται άρθρο του Μαν. Γιαλουράκη με τίτλο «Τα Ελγίνεια μάρμαρα χωρίς πολιτική», *Νέα Εστία*, ό.π., σ. 263-264, το οποίο απηχεί τις απόψεις Μαλάνου.
- 63 Γιος της Ελένης Κολέττι, κόρης του Αλεξάνδρου, αδελφού του Καβάφης.
- 64 Όπως είναι γνωστό, ο Θεοτοκάς είχε εκφραστεί απαξιωτικά για το έργο του Καβάφης στο *Ελεύθερο πνεύμα* (1929). Όλοι θυμούνται την προκλητική φράση: «Προσωπικά ένας οποιοσδήποτε Γιαγκούλας των ελληνικών βουνών μ' ενδιαφέρει πολύ περισσότερο από ότι με ενδιαφέρει ο Αλεξαντρινός ποιητής». Τρία χρόνια όμως μετά τον θάνατο του Καβάφης, το 1936, αισθάνεται την ανάγκη να αναθεωρήσει την άποψή του με το άρθρο του «Κ. Π. Καβάφης», αποδίδοντας την αρνητική στάση του στο πνεύμα του νεανικού ενθουσιασμού του ίδιου και της γενιάς του, που αντέβαινε στην «κουρασμένη ευαισθησία» του ποιητή, την «πικρή σοφία» της «γεροντικής του μνήμης». Βλ. το στοχαστικό του κείμενο στον τόμο: Γ. Θεοτοκάς, *Πνευματική πορεία*, Φέξης, Αθήνα 1961, σ. 235-243.
- 65 Πρόκειται για τη Λιλή Τσαφίτσα, με την οποία ο Τσίρκας αλληλογραφούσε χωρίς ακόμα να τη γνωρίζει, από την εποχή που ζούσε απομονωμένος στην Άνω Αίγυπτο. Η σχέση αυτή εξελίχθηκε σε τρυφερή ερωτική φιλία και διατηρήθηκε ως τα ώριμα χρόνια του. Η Λιλή Τσαφίτσα έπαιζε πιάνο.